

СЕКЦІЯ 3. СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ;
ПСИХОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 316.362.32-057.87:316.362.1-055.52-055.62:37.018.1
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2022-2-10>

**УСВІДОМЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ ЯК ЧИННИК ІНТЕРНАЛЬНОСТІ
СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ**

Бабатіна Світлана Іванівна,
кандидат психологічних наук, доцент
Херсонський державний університет
svetababatina@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7241-2010>

Казібекова Вікторія Федорівна,
кандидат психологічних наук, доцент
Херсонський державний університет
vitasok69@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-8707-2514>

Метою дослідження є встановлення взаємозв'язку між уявленнями молоді про стиль сімейного виховання у батьківській родині та показниками загальної інтернальності як здатності брати відповідальність за результати та наслідки своєї діяльності. В основу покладений науковий підхід до конструювання життєвих проєктів Є.В. Чорного, О.Р. Тучиної. На думку авторів, існує біполярна модель детермінації життя людини, де одним полюсом є репресивність як набір потенційних або реальних практик, технологій, які пригнічують чи несуть загрозу придушення людини, її суб'єктності, індивідуальності, свободи, а іншим полюсом є пермісивність (англ. permission – дозволяти). Застосовано **методи** дослідження: Методика «Рівень суб'єктивного контролю» (Є.Ф. Бажин, Л.М. Еткінд); Опитувальник «Стилі батьківського ставлення: репресивність / пермісивність» (Є.В. Чорний).

Результати. Встановлено, що поняття «тип сімейного виховання», «стиль батьківського ставлення», «батьківська позиція» є близькими за змістом. Стиль батьківського ставлення – це інтегральне багатовимірне утворення, в якому виокремлюються емоційна складова частина (почуттєве ставлення до дитини), когнітивна складова частина (уявлення про дитину, про себе в ролі батьків, про сімейну ситуацію в цілому), поведінкова складова частина відображає готовність до певних дій та реальні дії по відношенню до дитини.

Висновки. З'ясовано, що уявлення студентської молоді про стиль виховання у батьківській родині на статистично значущому рівні пов'язані із показником загальної інтернальності, тобто юнаки, які вважають, що їх виховували у відкритій, партнерській, довірчій атмосфері, більшою мірою у дорослому віці здатні брати на себе відповідальність за свої дії, їх результати та наслідки.

Ключові слова: *стиль батьківського ставлення, стиль сімейного виховання, сімейні взаємини, соціально-психологічні чинники, інтернальність, нуклеарна сім'я, особистісні характеристики юнацького віку, взаємодія, стосунки у родині.*

THE AWARENESS OF THE PARENTAL POSITION AS A FACTOR OF THE STUDENT YOUTH'S INTERNALITY

Babatina Svitlana Ivanovna,

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor

Kherson State University

svetababatina@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7241-2010>

Kazibekova Viktoriia Fedorivna,

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor

Kherson State University

vitasok69@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8707-2514>

The aim of the study is to establish the relationship between the youth's ideas about the style of family upbringing in the parental family and the indicators of general internality as the ability to take responsibility for the results and consequences of their activities. The scientific approach to the construction of life projects by E.V. Cherny, O.R. Tuchina has been taken as a basis. According to the authors' opinion, there is a bipolar model of the human life determination, where one pole is repressiveness as a set of the potential or actual practices, and technologies, which oppress or carry a threat to suppress a person, their subjectivity, individuality, freedom, the other pole is permissiveness (Engl. permission – to allow).

The research **methods** have been applied: The methodology 'The level of subjective control' (E.F. Bazhin, L.M. Etkind); The questionnaire 'The styles of parental attitude: repressiveness/permissiveness' (E.V. Chernyi).

The results. It has been established that the concepts 'type of family upbringing', 'style of parental attitude', and 'parental position' are close in content. The style of parental attitude is an integral multi-dimensional formation, in which the emotional component is highlighted (feeling attitude towards the child), the cognitive component (the idea of the child, of oneself as parents, of the family situation in general), the behavioral component reflects the readiness for certain actions, and real actions towards the child.

The conclusions. It has been found out that the student youth's ideas about the upbringing style in the parental family are related to the indicator of general internality at a statistically significant level; that is, the young people, who believe that they were brought up in an open, partnership, trusting atmosphere, to a greater extent in adulthood, are able to take responsibility for their actions, their results and consequences.

Key words: *parental attitude style, family upbringing style, family relations, socio-psychological factors, internality, nuclear family, interaction, family relations.*

Вступ. Інтерес до етапу юності зумовлений тим, що він характеризується особливими обставинами. Перед юнаками та дівчатами постає завдання сепарації, формування власного життєвого стилю, реальної самостійності, професіоналізації. Проте можна говорити, що ці процеси розпочато, але вони ще не є завершеними – вплив сім'ї, її правил та установок, особливостей батьківської поведінки ще залишається достатньо сильним.

Позитивний дитячий досвід, який існує у дорослому віці у вигляді уявлень про себе як про здібну, компетентну та самостійну особистість, є ресурсом для більш впевненої та організованої поведінки. Навпаки, уявлення про себе як про невмілу, несамостійну людину є загрозою при організації поведінки через прояви невпевненості, тривожності, залежності.

У перехідному періоді юнаки стикаються з викликами постійно змінюваного світу, з необхідністю пристосовуватися до змін у відносинах з друзями, сім'єю, суспільством. Мотивація поведінки в юнацькому віці може

бути як внутрішньою, так і зовнішньою, тому цікавим є встановлення впливу на таку поведінку стилю батьківського виховання. Стабільність, постійність, послідовність, незмінність стилю батьківського виховання сприяє формуванню інтернального способу реагування, коли батьки є авторитетними в уявленні юнаків. Цікавим є те, що непослідовний стиль батьківського виховання, який передбачає поєднання авторитету та поблажливості батьків, також сприяє формуванню у підлітків внутрішньої позиції. Таким чином, актуальним є питання впливу уявлення про стиль виховання у батьківській родині на загальну інтернальність молоді.

Теоретичне обґрунтування проблеми. У психології поняття «стиль батьківського ставлення», «тип сімейного виховання», «батьківська позиція» розглядаються як близькі за змістом. У дослідженні під сімейним стилем виховання розуміємо багатовимірне утворення, в якому виокремлюються емоційна, когнітивна, поведінкова складові. Л.Б. Шнейдер описує сімейне ставлення як соціально-психологічний

феномен, що містить у собі сучасні та міфологічні знання, колективні та індивідуальні чинники (Шнейдер, 2010).

Вперше проблема була вивчена А. Адлером стосовно життєвого стилю, він описував негативні історії дитинства, на базі яких дитина створює певні уявлення про життя. Ці прояви деструктивного стилю заважають розвитку у дитини соціального інтересу, можливостей виявляти інтерес до інших людей та брати участь в їх житті. Він акцентував увагу, що вседозволеність з боку батьків призводить до розвитку неадекватних уявлень про самого себе, про світ навколо, продуктивні методи взаємодії з іншими людьми. Емоційно відторгнені діти знецінюють власні сили та можливості, схильні до гіперболізації життєвих проблем, зростає ймовірність виникнення складнощів у взаємовідносинах (за: Яблонська, 2013).

Н.Д. Володарська, І.І. Карабаєва, аналізуючи класифікації стилів батьківського ставлення, зазначають, що стиль ставлення до дитини залежить від життєвого стилю батьків як особистостей, тобто від сенсу, який надає людина світові, її спрямувань, цілей, переконань, способів вирішення життєвих проблем. У свою чергу, стиль батьківського ставлення впливає на формування життєвого стилю дитини (Володарська, Карабаєва, 2021). Автори розглядають традиційну класифікацію стилів у відносинах «мати – дитина»:

1. Співпраця. У спілкуванні дитини з мамою домінують підтримуючі стосунки, взаємоповажливість.

2. Ізоляція. Спільні рішення у сім'ї не обговорюються. Дитина не відкриває для батьків власні переживання та емоції.

3. Конкуренція. Партнери суперничають один з одним, висловлюють критику, реалізуючи самоствердження та симбіотичну прив'язаність.

4. Псевдоспівпраця. Партнери демонструють егоцентризм, мотивація спільних рішень скоріше є ігровою, а не діловою.

Найбільш сприятливим є стиль співпраці, при якому, будуючи взаємовідносини з дитиною, батьки виділяють дитині простір для самостійності, надають підтримку у тих ситуаціях, де це є необхідним, при цьому дитина знає про проблеми в сім'ї, має право голосу, і проблемна ситуація вирішується із врахуванням її думки.

К.В. Волкова, Т.В. Разина, відмічаючи роль виховного впливу на характерологічні особливості індивідуальності дитини, називають такі типи невірного виховання: 1. Неприйняття індивідуальності дитини, яке поєднується з суворим контролем, з нав'язуванням свого типу поведінки. 2. Гіперсоціалізуюче виховання відображається у тривожній концепції

батьків стосовно самопочуття дитини, її соціального статусу серед друзів, в очікуванні успіхів у школі. 3. Егоцентричне виховання передбачає культивування інтересу всіх членів сім'ї на дитині (кумир сім'ї) (Волкова, Разина, 2017).

Цікавою є класифікація певних відхилень у стилях виховання, яка запропонована А.Є. Лічко та Е.Г. Ейдемільлером:

– Гіпопротекція, характеризується браком опіки та контролю, маленку дитину залишають без нагляду, не виявляють інтересу до справ дитини, батьки нібито виключені із життя дитини, що може призводити до асоціальної поведінки через незадоволеність потреб дитини у прив'язаності та любові.

– Домінуюча гіперпротекція проявляється у загостреній турботі, зайвій опіці, дрібному контролі, заборонах, обмеженнях тощо. Дитина виявляється повністю не готовою до відповідальності та самостійності, це призводить до явної емансипації або до невміння захистити себе та безініціативності.

– Потураюча гіперпротекція, коли виховують «кумира сім'ї», батьки бажать звільнити дитину від усіх складнощів життя, всі бажання задовольняють, обожають, захоплюються мінімальними успіхами. Результатом може бути прагнення до лідерства при недостатньому розвитку наполегливості та здатності спиратися на власні сили.

– Емоційне відторгнення, ігноруються потреби дитини, дитина заважає батькам, вони сприймають її як перешкоду, висловлюють обурення та роздратування.

– Жорстоке ставлення, батьки можуть впливати на дитину за допомогою сили, ворожості, холодності, невдоволення тощо.

– Підвищена моральна відповідальність, від дитини вимагають відповідальності, порядності, чесності, почуття боргу, які часто не відповідають віковим можливостям (за: Яблонська, 2013).

Узагальнюючи різні підходи до класифікації типів батьківського ставлення, можна поділити їх на дві великі групи:

1. *Деструктивний стиль* ставлення до дитини призводить до її невротизації, у свою чергу, такий стиль залежить від таких рис особистості батьків як гіперсоціалізація та сензитивність. Під сензитивністю розуміємо підвищену афектацію, вразливість, схильність сприймати все «близько до серця», образливість; під гіперсоціалізацією – загострене почуття обов'язку, складність прийняти компроміс, обов'язковість. Крім того, деструктивність по відношенню до дитини виражається у батьків відсутністю відкритості, невимушеності у спілкуванні, безпосередності, що містить у собі психотравмувальний досвід у міжособистісних відносинах.

2. На *конструктивний стиль* ставлення батьків до дитини впливають такі риси особистості: прагнення пізнати свою здібності; подолання егоцентризму через залученість до діяльності, мета якої знаходиться поза самою людиною; творчість; здатність до живого та повного переживання, помірний тривожність; здатність брати на себе відповідальність; здатність до самоаналізу, схильність до рефлексії (Berkien, Louwerse, Verhulst, & Van der Ende, 2012; Hovee, Dubas, Gerris, Van der Laan, & Smeenk, 2011).

Отже, аналізування різних стилів ставлення до дитини дозволяє зробити висновок про те, що існує безпосередній зв'язок між стилем поведінки батьків та формуванням особистісних характеристик дитини.

Батьки як перші значущі дорослі у житті дитини є для неї зразками поведінки та міжособистісного спілкування. До того часу, поки дитина не опанувала критичне мислення та можливість для порівняння, вона приймає моделі взаємостосунків батьків як безумовно вірні, навіть коли дитина внутрішньо з ними не згодна. Цей процес має назву інтроєкція, а некритично прийняті моделі, установки, цінності – інтроєктами. Протиріччя між інтроєктами та почуттями викликає емоційну напругу, яка досягає свого піку у кризі 15 років у зв'язку з послабленням авторитету батьків, із виникненням самосвідомості на основі особистісної рефлексії та потреби у саморозумінні (Barnes, Hoffman, & Welte, 2006; Lam, 2012).

Аналогічну концепцію, яка ґрунтується на епігенетичному принципі, запропонував Е. Еріксон. Згідно з його теорією, на кожному новому етапі розвитку людини виникають нові явища та властивості, яких не було на попередніх стадіях процесу. Перехід до нової фази розвитку відбувається у формі «нормативної кризи», яка ззовні нагадує патологічні явища, проте насправді виражає нормальні труднощі дорослішання. Перехід до нової фази є можливим тільки на основі розв'язання основного протиріччя. Якщо вони не розв'язуються, то пізніше це може впливати на розвиток особистості. Успішність перебігу кризи багато у чому залежить від батьків, оскільки завданням батьків є сприяння розвитку самостійності. Від них вимагається гнучкість та чуйність до вікових змін, щоб своєчасно регулювати свою виховну діяльність, в якій основною координатою є континуум між обмеженням дитини та наданням свободи (Еріксон, 1996).

О.І. Захаров пропонує п'ять параметрів, які визначають зміст виховного процесу. Основним параметром є інтенсивність емоційного контакту, залежно від якого виникають такі типи ставлень, які гіперопіка, гіпоопіка, прийняття та неприйняття. Другий пара-

метр є контроль, який може бути таким, що дозволяє, ситуативним та обмежувальним. Наступним параметром автор виділив послідовність – непослідовність у висуванні вимог. Також О.І. Захаров описує такі параметри, як міра емоційної стійкості батьків у спільних переживаннях з дитиною, міра тривожності батьків у взаємодії з дитиною (за: Шнейдер, 2010). Особливості формування та засвоєння сімейних цінностей розглянуто у наукових працях О.Є. Блинової, В.Ф. Казібекової, Н.І. Тавровецької (Блинова, 2021; Казібекова, 2021; Тавровецька, 2021).

Центральним конструктом, який поєднує емоційний, поведінковий та когнітивний компоненти батьківства як інтегрального психологічного утворення особистості, є батьківська позиція. Когнітивний компонент містить у собі уявлення про себе як про батька, уявлення про дитину та її місце у сім'ї, уявлення про сутність виховної діяльності. Емоційний компонент виражає почуттєве ставлення батьків до дитини, міру емоційної близькості, готовність батьків приймати свою дитину безумовно та безоцінно (Волкова, Разина, 2017; Barber, Stolz, & Olsen, 2005).

G. Kochanska, N. Aksan, M.E. Joy відмічають, що батьківська позиція – це функція двох змінних: соціальної ролі та самосвідомості людини. Її формування відбувається від впливом наївних, не завжди усвідомлюваних уявлень про батьківську роль за рахунок зміни у самосвідомості особистості. Зміст таких уявлень формується під впливом моделей батьківсько-дитячих та сімейних відносин, які, у свою чергу, створено у батьківській родині (Kochanska, Aksan, & Joy, 2007)

Розробляючи проблеми сімейного виховання, батьківську позицію можна визначити як цілісне утворення, що зумовлює реальну спрямованість виховної діяльності батьків, в основі якої лежить свідомо або несвідомо оцінка дитини, що виражається у способах та формах взаємодії з дітьми (Блинова, 2021; Тавровецька, 2021).

Домінуючий мотив виховання впливає на формування певного типу батьківської позиції. Таким мотивом може бути реалізація потреби у смислі життя, який згідно з концепцією В. Франкла, завжди розташований поза людиною, лежить за її межами. Якщо батьки обирають смислом життя виховання дитини, вони якомога довше намагаються зберігати тісні та залежні відносини з нею, оскільки набуття дитиною самостійності призводить до природного її віддалення від батьків, що сприймається як певна втрата сенсу. Часто у таких батьків, дійсно, дуже близькі та довірчі стосунки з дитиною, проте їх любов до неї не є безумовною, дорослішання дитини сприймається негативно.

Другим мотивом виховання може бути реалізація потреби у досягненні, у цьому випадку на дитину покладається функція здійснення батьківських амбіцій, які вони не змогли реалізувати у свій час, або вважають їх єдино вірними. У сім'ях з таким мотивом виховання любов до дитини також не є безумовною, оскільки її необхідно заслужити. Домінуючим мотивом може виступати потреба у реалізації надцінних ідей. Цей мотив є схожим на мотив досягнення, але мова йде не про досягнення дитиною конкретної цілі, а про спрямованість всього її життя на ідею, яку батьки впроваджують у сім'ю. Тому потреби та особливості дитини майже не беруться до уваги, вона має відповідати очікуванням батьків. Також мотивом може бути реалізація певної виховної системи, яка не передбачає врахування індивідуальних особливостей дитини (Яблонська, 2013; Karmakar, 2017).

Таким чином, проведений аналіз надає підстави розуміти під батьківською позицією цілісне утворення, яке, з одного боку, обумовлює реальну спрямованість виховної діяльності батьків, а з іншого – є проявом особистісних особливостей батьків у контексті дитячо-батьківських відносин. Основними структурними компонентами є поведінковий, когнітивний та емоційний, що зумовлюють уявлення батьків про себе, дитину та сімейні стосунки, міру емоційної близькості, контролю, прогностичності та гнучкості, директивні послання дитині.

Метою дослідження є встановлення взаємозв'язку між уявленнями молоді про стиль сімейного виховання у батьківській родині та показниками загальної інтернальності як здатності брати відповідальність за результати та наслідки своєї діяльності.

Методологія та методи. Теоретико-методологічними засадами дослідження впливу усвідомленої батьківської позиції на формування особистісних характеристик дитини є концепції, які розкривають близькі або схожі за своїм змістом категорії та поняття: теорія ідентичності Е. Еріксона (Еріксон, 1996; Singer, 2004), концепції стратегії життя (Сохань, 2011), самодетермінації життя (Сапогова, 2004), самопроєктування (Чепелева, 2013).

У нашому дослідженні в основу покладений науковий підхід до конструювання життєвих проєктів Є.В. Чорного, О.Р. Тучиної (Черний, Тучина, 2020).

Застосовано такі методи дослідження: Методика «Рівень суб'єктивного контролю» (Є.Ф. Бажин, Л.М. Еткінд); Опитувальник «Стилі батьківського ставлення: репресивність / пермісивність» (Є.В. Чорний). На думку автора, існує біполярна модель детермінації життя людини, де одним полюсом є репре-

сивність як набір потенційних або реальних практик, технологій, які пригнічують чи несуть загрозу придушення людини, її суб'єктності, індивідуальності, свободи, а іншим полюсом є пермісивність (англ. permission – дозволяти, лат. permissio – дозволяти).

Як вказує Є.В. Чорний, «доведений до логічного завершення авторитарний стиль у своїх крайніх проявах перетворюється у репресивний стиль виховання, який характеризується: ігноруванням потреб, думок та інтересів дитини (підлітка); нав'язуванням власних принципів та переконань; обмеженням свободи вибору справ та занять; жорсткими вимогами дотримання соціальних норм, дисципліни, підпорядкування; суворістю, покараннями та загрозами покарань; відсутністю необхідної допомоги у складних ситуаціях» (Черний, Тучина, 2020: 146). Також автори надають характеристику пермісивного (поблажливого) стилю виховання: надання дитині (підлітку) максимальної свободи та самостійності; гнучкість та поступливість стосовно бажань дитини, врахування її думки; спільне обговорення з дитиною проблем та надання права прийняття рішень у сфері її потреб та інтересів; відсутність чітких вимог до поведінки, поблажливе ставлення до порушень дисципліни, ігнорування соціальних норм (Черний, Тучина, 2020).

Основна гіпотеза полягає у припущенні про наявність взаємозв'язку між ставленням дорослої людини до стилю батьківського виховання (репресивного та пермісивного) та показниками загальної інтернальності.

У дослідженні взяли участь студенти різних спеціальностей денної форми навчання, вікова група від 18 до 22 років, у кількості 28 осіб. Опитування проведено у жовтні-грудні 2021 року.

Результати та дискусії. За інструкцією до методики досліджуванням вказано, що вивчаються спогади дорослих людей про їх дитинство у батьківській сім'ї. Запропоновано 22 твердження, що відображають особливості стилю батьківського ставлення. Якщо респондент згодний із певним висловлюванням, то слід поставити «+», якщо не згодний – поставити «-».

Первинні результати представлено у таблиці 1.

Таблиця 1
Відсотковий розподіл даних за методикою «Стиль батьківського ставлення» (n=28)

Назва шкали	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Репресивність / пермісивність	21,43%	46,43%	32,14%

Дані таблиці показують, що трохи більше, ніж п'ята частина опитаних (21,43%) вважають,

що їх стиль батьківського ставлення тяжіє до «репресивності», тобто вказують, що коли вони були підлітками, то батьки жорстко вимагали дотримання соціальних норм, обмежували певною мірою свободу, думка батьків завжди була пріоритетною, зазначали, що батьки не надавали допомоги, вважаючи, що це виховує самостійність, виховували дуже суворо тощо. Майже третя частина респондентів демонструє, що в їх дитинстві у стилі ставлення батьків переважала «пермісивність» (32,14%), ця частина студентської вибірки вказує, що вона, коли були підлітками, завжди могли висловити свою думку, батьки повністю довіряли їм, надавали право самостійно обрати собі заняття, батьки надавали допомогу за необхідністю. І половина опитаних студентів показують середній рівень (46,43%), тобто в їх уявленні репресивність та пермісивність появлялись рівною мірою.

Із метою з'ясування наявності взаємозв'язку між ставленням до стилю батьківського виховання та рівнем інтернальності застосовано кореляційний аналіз. Встановлено статистично значущий коефіцієнт негативний кореляції між показником «репресивність» та показником «загальна інтернальність» ($r = -0,431$; $p < 0,05$). Це свідчить про те, що сформованість здатності орієнтуватися на себе, свої сили, можливості, свої ресурси у вирішенні складних життєвих завдань, вміння брати відповідальність на себе за результати своєї діяльності, за наслідки прийнятих рішень взаємопов'язано переважно із соціальною нормативністю поведінки, відчуттям підтримки від близьких людей, здатністю до самостійного розв'язання проблеми, відчуттям поваги до своєї думки та своїх дій з боку значущих людей.

Висновки. На основі результатів теоретичного аналізування змісту понять «стиль батьківського виховання», «батьківське ставлення», «батьківська позиція» та результатів проведеного емпіричного дослідження ми дійшли таких висновків.

Встановлено, що поняття «тип сімейного виховання», «стиль батьківського ставлення», «батьківська позиція» є близькими за змістом. Стиль батьківського ставлення – це інтегральне багатовимірне утворення, в якому виокремлюються емоційна складова частина (почуттєве ставлення до дитини), когнітивна складова частина (уявлення про дитину, про себе в ролі батьків, про сімейну ситуацію в цілому), поведінкова складова частина відображає готовність до певних дій та реальні дії по відношенню до дитини.

З'ясовано, що уявлення студентської молоді про стиль виховання у батьківській родині на статистично значущому рівні пов'язано з показником загальної інтернальності, тобто юнаки, які вважають, що їх виховували у відкритій, партнерській, довірчій атмосфері, більшою мірою у дорослому віці здатні брати на себе відповідальність за свої дії, їх результати та наслідки.

На нашу думку, корекція батьківської позиції може бути як частиною психологічної роботи з дитиною, так і самостійним предметом психологічної роботи з батьками. У першому випадку діяльність психолога спрямована на усунення чинників ризику та допомогу у формуванні ефективної системи виховання, спрямованої на розвиток дитини, у другому – на особисті емоційні переживання батьків, пов'язані з їх самореалізацією у сфері батьківства та з безпосереднім спілкуванням з власною дитиною.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Блинова О.Є. Сімейні цінності молоді в умовах трансформаційних змін у суспільстві. *Психологічні основи розвитку особистості*: монографія / за заг. ред. В.Й. Бочелюка, за ред. Ю.В. Стрюкової. Запоріжжя : Просвіта, 2021. Т. 7. С. 129–150.
2. Волкова Е.В., Разина Т.В. Взаимосвязь стиля родительского воспитания с развитием волевых качеств личности в юношеском возрасте. *Образовательные науки и психология*. 2017. № 3(45). С. 106–115.
3. Володарська Н.Д., Карабасва І.І. Вплив емоційних зв'язків на розвиток психологічного благополуччя сім'ї. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2021. Вип. 3. С. 29–36. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2021-3-4>
4. Казібекова В.Ф. Динаміка професійних і життєвих цінностей студентів впродовж навчання у закладі вищої освіти. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2021. Вип. 3. С. 37–45. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2021-3-5>
5. Тавровецька Н.І. Формування уявлення про розподіл ролей в сім'ї сучасною молоддю. *Проблеми сучасної психології*: науковий журнал. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2021. № 2(21). С. 89–96.
6. Сапогова Е.Е. Жизненный опыт в автобиографических нарративах личности. *Вопросы психологии*. 2014. № 1. С. 68–79.
7. Сохань Л.В. Концепция жизнотворчества. 2011. URL: <http://www.gumer.info> (дата обращения: 18.06.2022).
8. Шнейдер Л.Б. Основы семейной психологии : учебное пособие для вузов. 3-е изд. Москва : МПСИ, 2010. 928 с.
9. Чепелева Н.В. Самопроектирование личности в дискурсивном пространстве. *Человек, субъект, личность в современной психологии*. Материалы Международной научной конференции, посвященной 80-летию А.В. Брушлинского, 10-11 октября 2013 года, Москва. Москва : Издательство «Институт психологии РАН», 2013. С. 342–345.

10. Черный Е.В., Тучина О.Р. Исследование жизненных проектов молодежи Крыма. *Ученые записки Крымского федерального университета имени В.И. Вернадского. Социология. Педагогика. Психология*. 2020. Т. 6(72). № 3. С. 127–148.
11. Эриксон, Э. Идентичность: юность и кризис : монография ; пер. с англ. ; общ. ред. и предисл. А.В. Толстых. Москва : Прогресс, 1996. 394 с.
12. Яблонська Т.М. Розвиток ідентичності дитини в системі сімейних взаємин. Суми : Вид-во СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2013. 444 с.
13. Barber B.K., Stolz H.E., Olsen J.A. Parental support, psychological control, and behavioral control: Assessing relevance across time, culture, and method. *Monographs of the Society for Research in Child Development*. 2005. Vol. 70(4). pp. 1–147. doi: 10.1111/j.1540-5834.2005.00365.x
14. Barnes G.M., Hoffman, J.H., and Welte J.W. Effects of Parental Monitoring and Peer Deviance on Substance Use and Delinquency. *Journal of Marriage and Family*. 2006. Vol. 68 (4), pp. 1084–1104.
15. Berkien M., Louwse A., Verhulst F., Van der Ende J. Children's perceptions of dissimilarity in parenting styles are associated with internalizing and externalizing behavior. *European Child and Adolescent Psychiatry*. 2012. Vol. 21, pp. 79–85. doi:10.1007/s00787-011-0234-9
16. Hoeve M., Dubas J.S., Gerris J.R.M., Van der Laan P.H., Smeenk W. Maternal and paternal parenting styles: Unique and combined links to adolescent and early adult delinquency. *Journal of Adolescence*. 2011. Vol. 34, pp. 813–827.
17. Karmakar R. The impact of perception of consistency and inconsistency in parenting style on pro-social motives of adolescents. *Sotsial'naia psikhologiya i obshchestvo* [Social Psychology and Society], 2017. Vol. 8, no. 2, pp. 101–115. (In Russ., abstr. in Engl.). doi:10.17759/sps.2017080207
18. Kochanska G., Aksan N., Joy M.E. Children's fearfulness as a moderator of parenting in early socialization: two longitudinal studies. *Developmental Psychology*. 2007. Vol. 43(1), pp. 222–237.
19. Lam C.M. Prosocial involvement as a positive youth development construct: A conceptual review. *Journal of Alternative Medicine Research*. 2012. Vol. 5(10), pp. 1–8, doi: org/10.1100/2012/769158
20. Singer J. A. Narrative identity and meaning making across the adult lifespan: An introduction. *Journal of Personality*. 2004. No 72 (3). P. 437–459.

REFERENCES:

1. Blynova O.Ye. (2021) Simeini tsinnosti molodi v umovakh transformatsiinykh zmin u suspilstvi [Family values of young people in the conditions of transformational changes in societies]. *Psykhologichni osnovy rozvytku osobystosti: monohrafiia – Psychological foundations of personality development: monograph* / za red. V.Y.Bocheliuka, Yu.V. Striukovoi. Zaporizhzhia : Prosvita. Vol.7. 129–150. [in Ukrainian]
2. Volkova E.V., Razina T.V. Vzaimosvyaz` stilya roditel'skogo vospitaniya s rozvitiem volevy`kh kachestv lichnosti v yunosheskom vozraste [The relationship between the style of parenting and the development of strong-willed personality in youth.]. *Obrazovatel'ny'e nauki i psikhologiya – Educational sciences and psychology*, 3(45). 106–115. [in Russian]
3. Volodarska N.D., Karabaieva I.I. Vplyv emotsiinykh zviazkiv na rozvytok psykhologichnoho blahopoluchchia simi [The influence of emotional ties on the development of the psychological well-being of the family]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriya: Psykhologichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Psychological sciences*, 3. 29–36. [in Ukrainian] DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2021-3-4>
4. Kazibekova V.F. (2021) Dynamika profesiinykh i zhyttievykh tsinnostei studentiv vprodovzh navchannia u zakladi vyshchoi osvity [Dynamics of students' professional and life values during their studies at a higher education institution]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriya: Psykhologichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Psychological sciences*, 3. 37–45. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2021-3-5> [in Ukrainian]
5. Tavrovetska N.I. (2021) Formuvannia uiavlennia pro rozpodil roli v simi suchasnoiu moloddu [Formation of ideas about the distribution of roles in the family by modern youth]. *Problemy suchasnoi psykhologii: naukovyi zhurnal – Problems of modern psychology: scientific journal*, 2(21). 89–96. [in Ukrainian]
6. Sapogova E.E. (2014) Zhiznenny`j opyt v avtobiograficheskikh narrativakh lichnosti [Life experience in autobiographical narratives of personality.]. *Voprosy` psikhologii – Questions of Psychology*, 1. 68–79. [in Russian]
7. Sokhan` L.V. (2011) Konceptziya zhiznetvorchestva [The concept of life creation]. <http://www.gumer.info> [in Russian]
8. Shnejder, L.B. (2010) Osnovy` semejnoy psikhologii: Uchebnoe posobie dlya vuzov [Fundamentals of Family Psychology: Textbook for Universities]. M. : MPSI. [in Russian]
9. Chepeleva N. V. (2013) Samoproektirovanie lichnosti v diskursivnom prostranstve [Self-projection of personality in discursive space]. *Chelovek, sub`ekt, lichnost` v sovremennoy psikhologii – Man, subject, personality in modern psychology*. M.: Institut psikhologii RAN. 342–345. [in Russian]
10. Cherny`j E.V., Tuchina O.R. Issledovanie zhiznenny`kh projektov molodezhi Kry`ma [Study of life projects of Crimean youth]. *Ucheny`e zapiski Kry`mskogo federal'nogo universiteta imeni V.I. Vernadskogo. Sociologiya. Pedagogika. Psikhologiya – Scientific notes of the Crimean Federal University named after V.I. Vernadsky. Sociology. Pedagogy. Psychology*, Vol. 6(72). 3. 127–148. [in Russian]
11. E`rikson, E`. (1996) Identichnost`: yunost` i krizis: monografiya. per. s angl.; obshh. red. i predisl. A.V. Tolsty`kh. M.: Progress [in Russian]
12. Yablonska T.M. (2013) Rozvytok identychnosti dytyny v systemi simeinykh vzaiemyn [Development of the child's identity in the system of family relations]. Sumy: Vyd-vo SumDPU im. A.S.Makarenka. [in Ukrainian]

13. Barber B.K., Stolz H.E., Olsen J.A. (2005) Parental support, psychological control, and behavioral control: Assessing relevance across time, culture, and method. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 70(4). 1–147. doi: 10.1111/j.1540-5834.2005.00365.x
14. Barnes G.M., Hoffman, J.H., and Welte J.W. (2006) Effects of Parental Monitoring and Peer Deviance on Substance Use and Delinquency. *Journal of Marriage and Family*. 68 (4). 1084–1104.
15. Berkien M., Louwerse A., Verhulst F., Van der Ende J. (2012) Children's perceptions of dissimilarity in parenting styles are associated with internalizing and externalizing behavior. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 21. 79–85. doi:10.1007/s00787-011-0234-9
16. Hoeve M., Dubas J.S., Gerris J.R.M., Van der Laan P.H., Smeenk W. (2011) Maternal and paternal parenting styles: Unique and combined links to adolescent and early adult delinquency. *Journal of Adolescence*, 34. 813–827.
17. Karmakar R. (2017) The impact of perception of consistency and inconsistency in parenting style on pro-social motives of adolescents. *Sotsial'naia psikhologiya i obshchestvo* [Social Psychology and Society]. Vol. 8, no. 2. 101–115. (In Russ., abstr. in Engl.). doi:10.17759/sps.2017080207
18. Kochanska G., Aksan N., Joy M.E. (2007) Children's fearfulness as a moderator of parenting in early socialization: two longitudinal studies. *Developmental Psychology*, 43(1). 222–237.
19. Lam C.M. (2012) Prosocial involvement as a positive youth development construct: A conceptual review. *Journal of Alternative Medicine Research*, 5(10). 1–8, doi: org/10.1100/2012/769158
20. Singer J. A. (2004) Narrative identity and meaning making across the adult lifespan: An introduction. *Journal of Personality*, 72 (3). 437–459.

Стаття надійшла до редакції 27.07.2022.
The article was received 27 July 2022.